

Received: 20.04.2023
Accepted: 29.10.2023

Received in revised form: 18.09.2023
Available online: 15.11.2023

Original Research

Citation: Yazer, H. (2023). Zafer Şenocak'ın novels: Bilingualism and mother tongue issue. *Turkophone*, 10(2), 66-78.
<https://dx.doi.org/10.55246/turkophone.1286271>

ZAFER ŞENOCAK'IN NOVELS: BILINGUALISM AND MOTHER TONGUE ISSUE¹

Hamide YAZER*

ABSTRACT

Turkish-German Immigrant Literature from the 1960s to the Present covers the works created by Turkish-origin artists living in Germany, whether in German or Turkish. This literature is based on the issue of identity, as it is created by looking at the identities of the authors and poets rather than examining the commonalities in the content of the works. The attempt to merge Turkish and German identities under one roof has nourished the artists and served as a source of inspiration for their literary works. We can see traces of both identities in the novels written by Zafer Şenocak, who is considered among the second generation of Turkish-German immigrant literature authors. In this study, five Turkish-language novels by Turkish-German author Zafer Şenocak (Tehlikeli Akrabalık, Alman Terbiyesi, Yolculuk Nereye, Köşk, Dünyanın İki Ucu) will be examined. The main characters in these novels are Turks who live in Germany or have lived there for many years. In these works where the identity issue is predominant, one can also discern traces of the bilingual life that Turkish immigrants living in Germany experience. The characters in the mentioned novels, within the framework of the German society and family in which they live, maintain a dual life in language and culture, leading the protagonists into a profound quest to question their identities. In our study, the issue of identity in Zafer Şenocak's novels will be discussed within the context of bilingualism and mother tongue. In this regard, the novels will be analyzed using text analysis methodology, and changing attitudes towards the mother tongue will be identified.

Keywords: Zafer Şenocak, Immigrant Literature, Identity Issue, Mother Tongue, Bilingualism

1. INTRODUCTION

Migration is a phenomenon that has persisted throughout human history. For various reasons, people have migrated from their current locations to establish new lives in different places, either as groups or individually. Throughout human history, there have been significant migrations, resulting in the collapse of states and the establishment of new ones in their place. In the modern world, migrations

¹ This study was presented at the IV. International Congress of Bilingualism Studies and European Turks as "Bilingualism in Zafer Şenocak's Novels" and has been expanded.

* 0000-0002-2733-6781, PhD Student, İzmir Katip Çelebi University, Türkiye, yazerhamide@gmail.com

continue to occur for reasons such as wars, economic factors, education, political motivations, and the desire for a better life.

One of these recent migrations in our recent history is the labor migration from Turkey to Germany that began with the signing of the Ankara Agreement between West Germany and the Turkish government on October 30, 1961.

Prior to the Ankara Agreement, the Turkish and German societies had a longstanding political relationship. These two nations, who fought on the same side during World War I, maintained close relations during World War II, thus continuing their intergovernmental ties. As a result, after the Second World War, when Germany was in need of the necessary workforce for its industrial and economic growth, it signed bilateral agreements with several countries, including Turkey. Consequently, mass migrations from Turkey to Germany began in the early 1960s.

"Individuals who went to Germany as laborers initially planned to live in this country for a temporary period. International agreements were made in this direction. However, contrary to these agreements, the laborers settled their families in the cities where they were located and established their lives. Consequently, the return did not occur as originally intended. In the 1980s, the incentives and laws introduced by the German government for the return of the laborers were not successful enough, and the idea of returning to the homeland was postponed as the years went by. Subsequently, it disappeared completely.

Starting from the 1960s, when the first Turkish laborers settled in Germany, a significant Turkish population began to form in Germany. These individuals, referred to as "guest workers" in Turkey, initially faced difficulties in adapting to the country they lived in and encountered various problems. It is possible to say that the fundamental causes of these problems are cultural and linguistic differences. These laborers, who went from a lifestyle they were accustomed to a significantly different one, initially faced a significant culture shock. In the subsequent periods, along with the second and third-generation generations raised in Germany, problems persisted in the form of an ongoing quest between German and Turkish identities. To express the problems they faced and the homesickness they felt, they turned to the power of literature. Thus, "Turkish-German Immigrant Literature" emerged."

1.2. Turkish-German Immigrant Literature

Turkish-German immigrant literature is a term used to evaluate literary works created by Turks living in Germany. It can be said that this literature began from the early years when Turks migrated to Germany as laborers. It is difficult to claim that these Turks, who started working as laborers in a new country, initially had the intention of creating literary works. Their efforts to survive in a different culture and way of life push them to write. They convey their struggle for existence as "the other" in a foreign country and the communication difficulties they face through their writings. Additionally, the longing for the homeland they left behind becomes the subject of their writings. Initially, this desire to write emerges as a manifestation of the difficulties they face, but over time, the written works evolve, and thus, a distinct Turkish-German immigrant literature begins to emerge.

Conceptual debates on immigrant literature continue within both German and Turkish literature. Various terms are used to define this literature, such as "guest worker literature" (Gastarbeiterliteratur), "minority literature" (Minderheitsliteratur), "diaspora literature" (Gurbetçi Edebiyatı), "foreign literature" (Literatur der Fremde), "immigrant literature" (Migrantenliteratur), "intercultural literature" (Interkulturelle Literatur), and "transcultural literature" (Transkulturelle

Literatur) (Zengin, 2010, p. 332-333). The reason for the abundance of terms used to describe this literature is that the content of the works produced by authors has changed over time. While the lives of the initially settled immigrants were depicted in these works in the beginning, the topics addressed diversified over time. Additionally, during this process, the attitude of Germans towards Turks also changed. These individuals, who were initially seen as temporary laborers, had their status transformed into citizenship over time, resulting in a shift in the perception of them. Therefore, it can be observed that this literature has received different designations over the years. Nowadays, the widely accepted terms for this literature are "transcultural literature," "intercultural literature," and "immigrant literature." In this research, the term "Turkish-German immigrant literature" is preferred.

Turkish-German immigrant literature spans from the 1960s to the present day, covering a period of approximately 60 years. It is challenging to address this entire period as a whole. Therefore, researchers studying immigrant literature divide it into three phases. The first period, which extends from the years when the first laborers went to Germany to 1980, constitutes the initial phase of this literature. Then comes the second period, which spans from the 1980s to the mid-1990s. The period from 1995 to the present is referred to as the third phase (Ezli, 2006, pp. 61-62).

The first phase, known as guest-worker literature, extends from the mid-1960s to 1980. Erkan Zengin, who studies immigrant literature, states that the literary works of this initial period mostly consist of poetry and short stories (2010, p. 334). Individuals without a background in novel writing primarily begin to narrate their experiences through short stories rather than long narratives like novels. During this period, as it covers the initial years of Turkish migration to Germany, the cultural clash with the German society is frequently depicted in literary works. The inability of the laborers, who arrived without knowing the language, to communicate with Germans pushes them to live together within their own community, making it difficult to assimilate into German society for many years. Therefore, the works of the first phase mainly portray the closed-off lifestyle of the Turks within their own community. Bekir Yıldız's novel "Türkler Almanya'da" (1966) is one of the first novels to depict this secluded lifestyle of Turkish people in Germany. Additionally, Bekir Yıldız's short stories, "Alman Ekmeği" and "Demir Bebek," are also considered important works from the first phase.

Bekir Yıldız and subsequent writers like Fethi Savaşçı depict their days in Germany as laborers in their works. It can be said that these writers, who worked as laborers during this period, wrote about their experiences in their works with the desire to share them with people like themselves. Therefore, autobiographical elements predominantly feature in the works from the first phase. Other names that can be considered among the first-phase authors of Turkish-German immigrant literature include Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Fakir Baykurt, Levent Aktoprak, Dursun Akçam, Güney Dal, Alev Tekinay, and Habib Bektaş.

The second phase of literature, starting from the 1980s, transitions from guest-worker literature to immigrant/minority literature. It is observed that the incoming laborers have adapted to the country's rules, culture, and language. The laborers who arrived in the 1960s have established their lives in Germany, and their children have grown up. During this period, these laborers and their families have integrated into the country and its people. Therefore, the topics related to the cultural shock depicted in the first-phase works give way to conflicts between German and Turkish identities. Since the majority of the second-phase writers were raised in Germany, they often portray the conflict between the identity of the country where they spent their childhood and the identity of their parents in their works. Dursun Zengin describes the writers of this period as follows:

"The situation was quite different for the second-generation Turkish writers. For these writers, who are the children of the first generation, German took on a different quality. They grew up with German since they encountered it from the moment of their birth. They were now speaking German as if it were their mother tongue, while Turkish was limited to communication within their families. Consequently, this generation, proficient in German, began to exhibit a new sensitivity. Works began to focus on the issue of identity, individuality, xenophobia, and problems stemming from not being considered a full-fledged member of society, replacing the earlier tendency towards a more lamenting literature. Metaphors, imagery, and linguistic play reveal the writers' mastery of German and their literary skills." (2000, p. 104)

These second-phase writers, being as proficient in German as in their mother tongue, write their works in German. Among the bilingual authors of the second phase, we can mention names like Zafer Şenocak, Emine Sevgi Özdamar, Şinasi Dikmen, Hatice Akyün, Zehra Çırak, and Akif Pirinççi. In their works, you can find elements from both cultures. Furthermore, these literary works exhibit a departure from solely narrating the Turkish experience in Germany, showing a shift towards different quests, addressing existential problems, and not being solely preoccupied with that particular narrative.

Another significant feature of the second phase is its direct impact from the political events in Turkey. During these years, many people from Turkey sought political asylum in Germany. As a result, the number of conscious writers who were aware of their rights increased, in contrast to the first-phase laborer writers. This shift is reflected in the literary works. As a result, in novels, we often see characters going through existential turmoil, questioning their existence, and this inner conflict leading to a conflict between their current country and their identities.

The third phase, extending from the mid-1990s to the present, encompasses Turkish-German immigrant literature, often described with terms like transcultural and intercultural literature. The emphasis on culture to define this phase indicates an acceptance of a certain compromise. It's evident that the confrontations between identities have given way to the concept of transculturality.

Creating a common narrative theme in the works of third-phase writers is challenging. It's not expected for these writers to produce works that focus on their Turkish identity. German researcher Hoffman describes these writers as being at peace with both their Turkish and German identities but also creating a third dimension that goes beyond these identities. He refers to this space as the third dimension. These writers' issues are different from those of first and second-phase writers. They draw inspiration from the word "reconciliation." Both identities and intercultural reconciliation have been achieved. This results in a generation that doesn't fear hiding their origins.

"The third generation, who openly declare their Turkish identity in Germany, has mastered the art of self-defense against the exclusionary attitudes of German society. Born into a state of being caught between two cultures, this third generation sees cultural integration as crucial. They aim to reconcile their own culture and traditions with the lifestyle of German society by eliminating the dilemmas between the two cultures. These third-generation representatives exhibit a proclivity toward both cultures, believing that having a dual identity is advantageous. Instead of succumbing to the sense of belonginglessness experienced by the second generation, they prefer to remain impartial, seeing their upbringing in two languages and cultures as a privilege."

Among the authors of this period, the names Feridun Zaimoğlu and Selim Özdoğan stand out. In addition to these names, many authors who began to produce works in the second period continued their literary careers during this period. These authors, especially after 2000, wrote works that emphasized intercultural concepts. One of these authors, who is the subject of our study, is Zafer Şenocak.

Zafer Şenocak, recognized as one of the second-generation authors of Turkish-German immigrant literature, has produced works in various literary genres, such as poetry, essays, short stories, and novels. Despite writing in different genres, it is possible to say that his writing is inspired by multiculturalism and the complexities of cultural identity. Şenocak was only nine years old when he moved with his family from Istanbul to Munich, where he completed his education. He graduated from the University of Munich with a degree in German language and literature. He writes his works in both German and Turkish.

He began his literary career with the poetry book "Elektrisches Blau" (1983) and continued with other poetry collections like "Verkauf der Morgenstimmungen am Markt" (1983), "Flammentropfen" (1985), "Ritual der Jugend" (1987), "Das senkrechte Meer" (1991), "Fernwehanstalten" (1994), and "Übergang" (2005). His short stories are collected in the book "Der Mann im Unterhemd" (1995). He also authored several novels, including "Die Prärie" (1997), "Gefährliche Verwandtschaft" (1998), "Der Erottomane" (2000), "Alman Terbiyesi" (2005), "Yolculuk Nereye" (2007), "Köşk" (2008), and "Dünyanın İki Ucu" (2010).

In this study, we will examine the issues of identity crisis, mother tongue problems, and bilingualism in Zafer Şenocak's novels written in Turkish and translated into Turkish. We will identify how the experienced identity crisis is nurtured or distanced from the mother tongue and in what ways.

2. ZAFER ŞENOCAK NOVELS

Zafer Şenocak, a bilingual author, prominently highlights the issue of identity crisis in his novels. Furthermore, he explores themes of displacement, being a minority in a foreign country, alienation from one's roots, and mother tongue problems in his works. Employing the possibilities of post-modern narrative, the author selects his characters from the Turkish community in Germany, where he lives. As a result, the characters in his novels are bilingual. Being bilingual is a common feature in immigrant literature. Nursel Aytaç also emphasizes that the defining factor of Turkish-German immigrant literature is language (1995, p. 56). The authors included in this literature are successful in using both languages as literary mediums. Growing up in an environment and within families where different languages are spoken, it can be said that this linguistic diversity enriches their literary work. In Şenocak's novels, this situation also presents itself as a challenge. The conflict between the language the characters use in their daily lives and their mother tongues leads them into an inner struggle of self-discovery, questioning their roots. One of these characters is Salih in the novel "Alman Terbiyesi."

2.1 Alman Terbiyesi

The novel "Alman Terbiyesi" depicts the return of Salih, a former Ottoman officer, from Germany to Istanbul before World War II. Born in 1881 in Manastır, Salih was one of the officers sent to Prussia for training in the context of Ottoman-Prussian relations. During his time there, he married the

daughter of a German commander and chose to remain in Berlin instead of returning to the Ottoman Empire.

Salih grows up in a German family environment in which he comes to see himself as a true German. However, as Germany faces economic hardships after its defeat in World War I and the rise of the Hitler regime, Salih begins to question his German identity. During this period, he moves with his wife Annette to Istanbul. Nevertheless, having been raised with "German manners," Salih, when he returns to his homeland he left many years ago, can no longer feel a sense of belonging. He becomes a character caught in between, grappling with his identity crisis.

The novel delves into Salih's identity and sense of belonging during the period before and during World War II, portraying the suffocating atmosphere. Through this, Salih's alienation and the process of self-discovery are explored. One of the key elements emphasized in the novel is the issue of language within the context of Salih's alienation and self-discovery.

Salih's bilingualism is a prominent theme in the novel and is primarily explored through the character of Salih Bey. After receiving military training in Manastır, Salih goes to Germany as a commissioned military officer. It is during his time in Germany that he learns the German language. Although he learned the language later in life, Salih quickly adapts to living bilingually. In the novel, it is stated: "Salih had never lived as an immigrant anywhere. He had always felt at home. His hand had never trembled, neither when handling a weapon nor when putting words to paper" (Şenocak, 2007, p. 32). The author makes it clear early in the novel that Salih can comfortably speak both languages as if they were his native tongues. It is also mentioned that he is at ease when writing in both languages. Despite being portrayed as someone who has been raised with "German manners" and who is adept at speaking and writing in both languages, Salih does not completely identify as a true German. However, after being away from his homeland for many years, he can't feel a sense of belonging there either.

The novel describes Salih as "a lone wolf, running at full speed across boundless steppes" (p. 43). Salih, as a bilingual and bicultural individual, does not feel a true sense of belonging to either of the two societies. Therefore, he is depicted as a loner. Similarly, Salih's image as a lone wolf not only represents his identity crisis but also his physical isolation throughout the novel.

Salih, after retiring from his military career, has returned to Istanbul and lost his wife, Annette. With neither a job to occupy his days nor his wife to hold on to, he finds solace in the company of women, particularly Elena, a sex worker he has been with for a long time. Before meeting Elena, Salih had always felt somewhat foreign in Istanbul and had difficulty connecting with people. However, his relationship with Elena makes him feel more connected to the city: "Until he met Elena, he always felt somewhat like a stranger in Istanbul, had difficulty making contact with people" (Şenocak, 2007, p. 37-38). But after Elena is murdered, Salih Bey finds himself in a state of absolute loneliness. Writing becomes his refuge during this time of introspection. As he distances himself from his past while writing his memories, Salih also confronts his past.

Salih is not a stranger to writing. In the novel, it is mentioned that he writes in his journal every morning, noting the events of the previous day. He acknowledges that he has been late in writing his memoirs and that his memory has been fading, but he continues to write: "I know that I've been slow to write my memoirs. In recent days, my memory has weakened even more. Although I've made it a habit since childhood to keep a journal, it has become increasingly difficult. I write down the events of the previous day as soon as I wake up. Starting the day with a clear mind is a requirement for this"

(Şenocak, 2007, p. 9). Having spent many years in Germany, Salih's writing language is primarily German. He keeps his personal notes and journals in German. However, he chooses to write his memories in Turkish when he begins writing in Istanbul. This is a conscious choice for him. Writing his memoirs in Turkish while grappling with his past signifies that he has found a connection between his loneliness and his Turkish identity. When he writes about his days in Germany, which was a time of a crowded and happy life, he uses his mother tongue. This can be interpreted as indicating that those days are behind him, and at the same time, he turns to his Turkish identity to cope with the loneliness he is experiencing.

Salih is a character who has become distant from his mother tongue. Years after his return to his homeland, language stands as a formidable barrier for him. Although he didn't use Turkish during his time in Germany, he hasn't completely forgotten it. However, the language used in the country upon his return is different from what he left behind in Germany. Salih cannot adapt to the Turkish language as spoken in the Republic era. He remains under the influence of this older language, both while communicating with people on the street and when writing down his memories. His lack of familiarity with the Turkish of his time brings about an identity crisis. This situation is one of the factors triggering Salih's loneliness. He prefers to distance himself from the eyes that find his language old-fashioned, both on the street and in his apartment building.

As a result of this language difference, Salih cannot feel a sense of belonging to the place they sought refuge in after coming back from Germany many years later. To regain the lost sense of belonging, he writes his memories in Turkish. Although a significant portion of his memoir covers the years in Berlin, he chooses to write about those days in Turkish. This situation symbolizes Salih's return to his mother tongue, similar to his return to the city of his origins in the later years of his life.

Writing his memories in Turkish is a challenge for Salih. In the novel, it is mentioned, "Perhaps because he was struggling to write in Turkish instead of German, he was still influenced by the language that took shape in his mind when he was a cadet at the war academy" (Şenocak, 2007, p. 81). Despite the difficulty, he persists in writing in Turkish. Salih wants to complete his memoir in Turkish before his death. Therefore, this situation can be attributed to his desire to put an end to his state of alienation and loneliness.

Salih had several affairs while in Germany, including one with a woman named Karla, who was of Jewish descent and originally from Germany. During the difficult days of the Second World War, Karla was trying to escape Hitler's genocide and make her way to Israel. She spent a few days in Salih's house in Istanbul. While she was with Salih, she learned that he was writing his memoirs in Turkish, and she said to Salih, "But you see, you've also returned to your own language, just like my desire to return to my own land." In response, Salih said, "Language is not like land because it's always within a person. I am returning to myself, not to any patch of land. The more I write, the closer I feel to myself."

In fact, Karla's desire to seek refuge in her ancestors' land and Salih's desire to write his memories in Turkish stem from the same reason. These two immigrants, who faced hardships in their lives, have both secretly wished to return to the core of their identity. While Karla embarked on a journey towards her ancestors' land, Salih, despite his distance, experienced a return to the Turkish language. This can be interpreted as a result of the identity quest of these characters.

Their experiences demonstrate that the desire to reconnect with one's roots and identity can take different forms and may not always be a physical return to one's homeland. For Salih, it was through

writing in Turkish, and for Karla, it was the dream of returning to her ancestors' land. These desires serve as a poignant reflection of the characters' complex relationship with their own identities, influenced by their immigrant experiences and the turbulent historical context of their time.

2.2 Tehlikeli Akrabalık

Another character who, like Salih, experiences a return to his roots is Sascha Havas Muhteşem, the main character of the novel "Tehlikeli Akrabalık" (Dangerous Kinship). This novel explores the identity crisis of Sascha, who has a Turkish father and a Jewish mother, and was raised in Germany. Sascha deliberately grew up as a German as per his mother's wishes, detaching himself from his Turkish and Jewish backgrounds. However, despite trying to blend in as a typical German, he is seen as a double outsider by society, being perceived as both Turkish and Jewish. This creates a three-fold identity crisis for Sascha.

Frustrated by his societal challenges and troubled family relationships, Sascha moves to the United States to search for his identity and home. There, he meets and marries Marie, who encourages him to return to Berlin. When back in Berlin, Sascha is confronted with his past conflicts. During this period of familial turmoil and identity crisis, he inherits an old diary from his Turkish grandfather. This diary, written in old Turkish, serves as a guiding light for him.

In an attempt to understand the diary, Sascha enrolls in a Turkish language course at the Technical University and begins learning Turkish. However, he discovers that many of the young men and women joining the course, though of Turkish descent, are unable to speak their mother tongue. This is a common reality for second and third-generation Turkish immigrants in Germany, particularly for those who do not speak Turkish at home. As a result, proficiency in the Turkish language, especially reading and writing, is gradually declining from one generation to the next.

Sascha's journey into learning Turkish and connecting with his roots through the diary is an important aspect of the novel. It highlights the challenges faced by Turkish immigrants in Germany in maintaining their cultural and linguistic ties while navigating the complexities of their hybrid identities.

In the novel "Dangerous Kinship" (Tehlikeli Akrabalık), the main character Sascha, initially, like Salih in "German Upbringing" (Alman Terbiyesi), is not a bilingual character. Due to his mother's attitude, he grew up quite distant from the Turkish language. However, just like in the other novel, he experiences a return to his father's/grandfather's language, which is Turkish, as a result of the identity crisis he goes through. In this context, a valuable statement by the novel's main character Sascha is worth mentioning in a dialogue with an orientalist researcher he meets in the library: "A person can only settle within a language" (Şenocak, 2006, p. 77). Sascha sees language as a homeland. According to this perspective, the only homeland one can settle in and belong to is language. Throughout his life, Sascha regarded German as his mother tongue, and his return to Turkish is akin to returning to his homeland. Through his grandfather's diaries, Sascha returns to the land and language of his ancestors, which is a situation similar to the return of Karla, a character in the other novel, to the land of Israel.

Additionally, in the novel "Dangerous Kinship," Sascha, as part of his job, writes articles for newspapers. In a series of articles he publishes, he conducts interviews with Turks living in Germany. These interviews, where the Turkish Germans express their experiences in their own words, shed light on the identity quest of Turkish-German citizens depicted in the novel. One of the interviews is with a

woman named Kamile, who was born in Turkey and moved to Germany at a young age. Kamile describes her upbringing as bilingual:

"I became a child twice. Once in Turkish and once in German. As a Turkish child, I didn't yet know German, but as a German child, I already knew Turkish. Thus, the Turkish child learned German, but the German child never had to learn Turkish. Now, in Turkish, I'm a child, and in German, I'm an adult. No matter what I speak or write, in whichever language, each of my words has a Turkish childhood. When the German child forgets, the Turkish child remembers. When the Turkish child doesn't understand, the German child explains." (Şenocak, 2006, p. 92)

Kamile describes the impact of learning a second language at a young age for Turkish children who moved to Germany with their families. The author, Zafer Şenocak, is one of them. In an interview with him, Şenocak expresses something similar to what Kamile says in the novel. "I was in Turkey until I was eight years old. Childhood holds a significant place in literature and writing. A divided childhood is interesting; mine is a divided childhood. You change locations at the age of eight, moving to another country, into another language environment, and cultural setting." (Eriş - Öztekin, 2013)

In the interview, Zafer Şenocak talks about how relocating to another country at a young age results in a divided childhood. While one's childhood only happens once, individuals like Şenocak and Kamile, who began living a bilingual life at a young age due to migration, can be said to have experienced two childhoods in terms of language. This situation also leads to the division of identity into both languages and cultures. As a result, they have to grapple with identity conflicts as they grow up due to their divided childhoods.

2.3 Köşk

In Zafer Şenocak's novel "Köşk," he explores the theme of returning to one's roots. The story revolves around Hamit, who went to Germany for music education from Turkey, and years later, he and his German girlfriend Hilde visit Istanbul for the summer of 1960. During this time, Hamit and Hilde stay at the summer mansion where Hamit's brother, tasked with taking care of the last caliph, Abdülmecit, resides. While the place they stay in is the last caliph's mansion, during their time, it is being used as a summer house hosting a wealthy businessman's beehives. Therefore, throughout the novel, Hamit oscillates between faith and disbelief. The novel also delves into the conflicting values between the Ottoman Empire and Republican Turkey. "Köşk" is a work that allows for various interpretations as it encompasses various themes.

Looking at the novel from a language perspective, we can see that Hamit leads a life divided between two languages. Hamit spent all of his childhood in Turkey, and he learned German before going to Germany for his university education. During his time in Germany, he did not need to communicate in Turkish, which affected his pronunciation. "His Turkish was correct and error-free, but the pronunciation was strange. It was immediately evident that he hadn't spoken his native language for a long time" (Şenocak, 2008, p. 39). Hamit, as mentioned in the novel, is critical of his Turkish and feels more comfortable speaking German with Hilde.

Hamit settled in Germany before the time when Turkish workers started to migrate, so during his days in Germany, he didn't have a circle of Turkish acquaintances with whom he could communicate. His circle consisted of Germans and foreigners from different countries. As a result, he distanced himself

from the Turkish language and also felt disconnected from the beliefs he left behind. However, the events that unfold in the vicinity of the mansion during that summer lead Hamit to reconnect with his roots and strengthen his connection with the Turkish language.

2.4. Dünyanın İki Ucu

The novels "Alman Terbiyesi," "Tehlikeli Akrabalık," and "Köşk" depict characters returning to their Turkish roots and supporting this transformation through a return to their mother tongue. In contrast, "Dünyanın İki Ucu" and "Yolculuk Nereye" take a different approach compared to the aforementioned novels. The novel "Dünyanın İki Ucu" narrates the short return of Rana, a university lecturer in Germany, to Istanbul for the first time in years due to political and familial reasons, and her meeting with her unfinished love, Cenk. Throughout her approximately one-week stay in Istanbul, Rana recalls her past experiences with Cenk and the process of leaving her country. The novel allows readers to follow the traces of Rana's memories.

Like in Zafer Şenocak's other novels, the main character in the book, Rana, leads a bilingual life. Initially, she arrived in Germany as an illegal immigrant and later became a refugee, establishing a new life there. During her time in Germany, she had minimal communication with Turkish people, and her social circle mainly consisted of people from the university where she worked and the Germans she met there. She expresses, "I became a local among foreigners, alienated from those who looked at me, who prevented me from being myself, who defined and normalized me" (Şenocak, 2010, p. 147).

However, as Meltem, who came to the university in Germany for education from Turkey, arrives at the university where Rana works, she starts to feel an increasing longing for Istanbul, which she left behind. During Meltem's summer vacation when she returns to her hometown, Rana embarks on a journey into her past. Like the characters in the other novels mentioned, Rana is also a character alienated from her mother tongue. However, unlike the other novels, she doesn't seek refuge in her language or undergo a return to her Turkish roots. On the contrary, during her journey, she realizes that the gap between her and both the language and the culture has widened even further.

"I haven't used this language for years, haven't set foot in the land, this country is no longer my homeland. As I write these lines, I sense how estranged this language has become to me. The images in my mind don't match the characters of the letters in my head. The words that come to my tongue are different from what's being set on paper. The languages within me are in conflict." (Şenocak, 2010, p. 144)

Rana has become estranged from this language. She can speak Turkish and has communicated in Turkish during her time in Istanbul, but she expresses that even as the words leave her mouth, she feels alienated from them. Throughout her time in Istanbul, she realizes that Turkish is no longer her language.

In the novel, to make a comparison between the detachment from and return to the mother tongue, two characters, Fatih and Vera, who were born and raised in Germany, are mentioned. Unlike Rana, these two individuals experience a return to their roots. In contrast to Rana, who has to relearn Turkish from the beginning, it is noted that these individuals, despite making mistakes, speak Turkish rapidly. "Vera was completing her third year in Istanbul, where she had initially planned to stay for one year. She spoke Turkish very quickly, albeit with mistakes. It was evident that she learned the language on the streets" (Şenocak, 2010, p. 118). As for Fatih:

"He had grown up in Munich, received his education in graphic design at the Munich Academy of Fine Arts. He spoke Turkish fluently but with a slight accent. He understood that for a Turkish artist, the best position to reach in Germany would not go beyond decorating the curiosity and fears of the Germans towards foreigners, so he decided to earn his living in Turkey." (Şenocak, 2010, p. 113)

Rana returns to Germany, her country of residence, while Fatih and Vera leave Germany to start a new life in Istanbul. These two characters, like in the other novels mentioned earlier, experience a return to their identities. The author, while symbolizing Rana's detachment from her roots, places these characters in front of her, thereby continuing the theme of returning to one's roots and mother tongue that he has supported in his other novels.

2.5 Yolculuk Nereye

In the novel "Yolculuk Nereye," the idea of detachment from one's roots, which was initiated with the character Rana, is taken to a higher level. The novel begins with a character named Cüneyt, a Turkish man living in Germany, who becomes involved with a group called "art terrorists" in Berlin. They plan to carry out an action during an art exhibition in Los Angeles, USA. Although Cüneyt does not support what this group is doing, he has a sense of searching and acts based on a feeling of belonging somewhere, which leads him to join such a group. In America for the exhibition, he encounters Lara, his Armenian neighbor from his childhood in Istanbul. He abandons the exhibition and the planned action with the group and travels from America to Paris with Lara, who now goes by the name Claire. Cüneyt is a character in constant flux, constantly moving from one place to another. Throughout the novel, his restlessness and displacement persist regardless of the cities and countries.

Unlike the main characters or secondary characters in the other examined novels, in "Yolculuk Nereye," the characters Cüneyt and Lara have not experienced a return to their roots and do not support this concept of a return to their native language. The characters in the novel Cüneyt and Lara do not want to remember anything related to the country and language of their childhood. So much so that these two characters, who met in their childhood, avoid speaking in Turkish when they meet. The novel emphasizes that they prefer English as their common language. Turkish is their childhood language, and this childhood holds memories they do not want to remember. It appears that these two characters have completely left Turkish behind and even avoid expressing themselves in this language.

Additionally, the novel mentions that Lara lacks a sense of belonging. Throughout their journey, which is accompanied by a sense of searching, they lose their identities and become homeless. By leaving behind the country they grew up in, their culture, and language, these two protagonists are now just two lonely individuals side by side. The novel describes them as follows: "Two lonely individuals who come together mostly only replicate their loneliness rather than escaping it. This is because one serves as a mirror to the other. Escaping and getting away is impossible with such a mirror" (Şenocak, 2007, p. 46). Therefore, although Cüneyt and Lara are drawn to each other, they are also growing apart. Despite the attraction they have towards each other, they find the solution to their loneliness by moving away from each other. By keeping the past in their memories, they avoid facing their issues. At the end of the novel, when Cüneyt returns to Germany, he no longer feels like he belongs to that country. The novel concludes with the further amplification of Cüneyt's restlessness.

"Yolculuk Nereye" roman stands out from the earlier novels in terms of the time period it covers. Zafer Şenocak's departure from the idea of returning to one's roots in this novel can be interpreted as a

result of the events occurring in the 2000s. "Alman Terbiyesi," "Tehlikeli Akrabalık," and "Köşk" novels depict events spanning from the 1940s to the 1980s. In contrast, "Dünyanın İki Ucu" and "Yolculuk Nereye" focus on the period after 1990 and the early 2000s. Therefore, it is possible to say that the themes explored align with the timeframe in which the stories take place.

Especially from the mid-1990s onward, the search for identity and a sense of belonging started to shift away from the immigrant world. With these two novels, Zafer Şenocak appears to address this real-life change. In "Dünyanın İki Ucu" and "Yolculuk Nereye," it is portrayed how bilingual main characters leave their mother tongues behind, and as a result of the identity crisis they experience, they lead lives filled with significant restlessness.

3. CONCLUSION

In this study, the main characters of the examined novels, despite their Turkish origins, become alienated from their mother tongue and culture due to years of staying away from their home country or their families keeping these cultural ties at a distance. As a result, these characters either do not speak Turkish fluently or do not speak it at all. Furthermore, in these novels, it is evident that the characters experience identity and belonging issues due to the distance between their origins and their relationships. Therefore, these individuals, who have become estranged from the society and era they live in, undergo a return to their identities and roots throughout the narratives. During this return, language plays a crucial role. Zafer Şenocak portrays the return of these characters to their roots by associating it with a return to their mother tongue. In the case of Salih in "Alman Terbiyesi," his return to his home country is depicted as he abandons his life in Germany, and this situation is emphasized by his writing his memories in Turkish. Similarly, in "Köşk" and "Tehlikeli Akrabalık," Turkish is seen as the language of return to the homeland, and throughout these novels, the relationship with the language develops. In "Dünyanın İki Ucu" and "Yolculuk Nereye," on the other hand, it is described that there is no longer a place to return, and the connection with their roots has long been severed. In these two novels, the characters who are bilingual are highlighted as they struggle with the dilemma of identity and alienation and often prefer not to speak their mother tongue when communicating with their surroundings. The main characters in these novels have failed to overcome their alienation from their origins and society throughout the narratives and consequently express that they no longer feel their mother tongue as their own language. In conclusion, in the five novels examined, the issues of identity and belonging are depicted, and it can be said that the issue of mother tongue is used as a source of their identity quest during the narrative. For these characters, their mother tongue is seen as a refuge that can be returned to during the times of their identity search, but at the same time, it is perceived as an element that can be left behind for characters who have become detached from their identities.

REFERENCES

- Aytaç, G. (1995). *Edebiyat Yazıları 3 [Literature Writings 3]*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Eriş, T., & Öztekin, Ç. (2013, 28 Temmuz). Zafer Şenocak ile Röportaj [Interview with Zafer Senocak]. *Oggito*. Erişim Adresi: <https://oggito.com/icerikler/zafer-senocak-tarihin-kurgusalligini-edebiyatta-cozuyorum-yoksa-tarih-kitaplari-yazardim-/3533>

- Ezli, Ö. (2006). Von der Identitätskrise Zu Einer Ethnografischen Poetik: Migration in der Deutsch-Türkischen Literatur [From the Identity Crisis to an Ethnographic Poetics: Migration in German-Turkish Literature]. *Literatur und Migration*. M \ddot{u} ni \ddot{h} : Hrsg. Heinz Ludwig Arnold, p. 61-73.
- Hofmann, M. (2006). *Interkulturelle Literaturwissenschaft: Eine Einf \ddot{u} hrung [Intercultural Literary Studies: An Introduction]*. Stuttgart: UTB Verlag.
- Kaya, A. (2000). *Berlin'deki K \ddot{u} çük İstan \ddot{b} ul [Little Istanbul in Berlin]*. İstan \ddot{b} ul: B \ddot{u} ke Yayınları.
- Saka, N. (2018). Almanya'daki T \ddot{u} rk G $\ddot{ö}$ çmen Yazınına Kavramsal Bir Yaklaşım [A Conceptual Approach to Turkish Migrant Literature in Germany]. *Atat \ddot{u} rk \ddot{U} niversitesi Sosyal Bilimler Enstit \ddot{u} s \ddot{u} Dergisi*, 22, 1875-1888.
- Şenocak, Z. (2006). *Tehlikeli Akrabalık [Dangerous Kinship]*. İstan \ddot{b} ul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2007). *Alman Terbiyesi [German Manners]*. İstan \ddot{b} ul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2007). *Yolculuk Nereye [Where to Journey]*. İstan \ddot{b} ul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2008). *K $\ddot{ö}$ şk [Kiosk]*. İstan \ddot{b} ul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2010). *D \ddot{u} nyanın İki Ucu [Two Ends of the World]*. İstan \ddot{b} ul: Alef Yayınları.
- T \ddot{u} rkm \ddot{e} n Birlik, P. (2018). Dil Felsefesi Temelinde G $\ddot{ö}$ ç Olgusuna Bir Bakış: Humboldt ve Rorty [A Look at the Phenomenon of Migration from the Perspective of Philosophy of Language: Humboldt and Rorty]. *ViraVerita E-Dergi*, 8, 18-43. Received from: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/viraverita/issue/41684/510857>
- engin, D. (2000). G $\ddot{ö}$ çmen Edebiyatında Yeni Bir Yazar: Mehmet Kılıç ve "F \ddot{u} hle Dich Wie Zu Hause" Adlı Romanı [A New Author in Migrant Literature: Mehmet Kılıç and His Novel "F \ddot{u} hle Dich Wie Zu Hause"]. *Ankara \ddot{U} niversitesi Dil Tarih ve Coğrafiya Fak \ddot{u} ltesi Dergisi*, 40, 103-128.
- Zengin, E. (2010). T \ddot{u} rk Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar [A Historical Overview of Turkish German Literature and Concepts Related to this Literature]. *Hacettepe \ddot{U} niversitesi T \ddot{u} rkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 329-349.

Geliş Tarihi: 20.04.2023
Kabul Tarihi: 29.10.2023

Düzeltilmiş Sürümün Ulaştığı Tarih: 18.09.2023
Çevrimiçi Yayın Tarihi: 15.11.2023

ZAFER ŞENOCAK ROMANLARINDA İKİ DİLLİLİK VE ANA DİL SORUNU¹

Hamide YAZER*

ÖZET

1960'lı yıllardan günümüze uzanan Türk-Alman Göçmen Edebiyatı, Almanya'da yaşayan Türk kökenli sanatçıların, Almanca veya Türkçe meydana getirdikleri eserleri kapsamaktadır. Bu edebiyat, eserlerin içeriğindeki ortaklığa bakılarak değil; yazarların ve şairlerin kimliğine bakılarak oluşturulmasından dolayı, temeline kimlik sorununu aldığını söylemek mümkündür. Türk ve Alman benliklerini bir çatı altında birleştirmeye çalışmaları sanatçıları beslemiş ve bu durum edebi eserlerine kaynak oluşturmuştur. Türk-Alman Göçmen Edebiyatının ikinci kuşak yazarları arasında kabul edilen Zafer Şenocak'ın kaleme aldığı romanlarda da iki kimlikten de izler taşındığını görmekteyiz. Bu çalışmada Türk-Alman yazar Zafer Şenocak'ın Türkçe yayımlanmış beş romanı (*Tehlikeli Akrabalık*, *Alman Terbiyesi*, *Yolculuk Nereye*, *Köşk*, *Dünyanın İki Ucu*) iki dilli yaşam ve ana dil sorunu çerçevesinde incelenecektir. Bu romanların başkışilerini Almanya'da yaşayan ya da daha önce uzun yıllar yaşamış Türkler oluşturmaktadır. Kimlik sorununun baskın olduğu bu eserlerde, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin içinde bulunduğu iki dilli yaşamın izleklerine de ulaşılabilmektedir. Bahsi geçen romanlardaki karakterlerin içinde yaşadıkları Alman toplumu ve aile ekseninde sürdürdükleri dilde ve kültürde ikili yaşam, kahramanları kimliklerini sorguladıkları büyük bir arayışa götürmektedir. Çalışmamızda Zafer Şenocak'ın romanlarındaki kimlik sorunu, iki dillilik ve ana dil çerçevesinde tartışılacaktır. Bu bağlamda; romanlar metin çözümleme yöntemi kullanılarak incelenecek ve ana dile karşı değişen tutum tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Zafer Şenocak, Göçmen Edebiyatı, Kimlik Sorunu, Ana dil, İki Dillilik

1. GİRİŞ

Göç, insanlık tarihi boyunca devam eden bir olgudur. İnsanoğlu çeşitli nedenlerle buldukları yerlerden başka bir yere, gruplar halinde ya da bireysel olarak yeni bir yaşam kurmak için göç eder. İnsanlık tarihi boyunca büyük göçler yaşanmış, bu göçler sonucunda devletler yıkılmış yerlerine yenileri kurulmuştur. Modern dünyada ise savaşlar ve ekonomik sebepler başta olmak üzere eğitim, siyasi gerekçeler ve daha rahat bir yaşam isteği gibi nedenlerden göçler yaşamaya devam etmektedir. Yakın tarihimizdeki bu göçlerden biri de 30 Ekim 1961'de Batı Almanya ve Türk hükümetleri arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile başlayarak, Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen işçi göçleridir.

¹ Bu çalışma, IV. Uluslararası Avrupalı Türkler ve İki Dillilik Çalışmaları Kongresi'nde "Zafer Şenocak Romanlarında İki Dillilik" adıyla sunulmuş ve bildiriden genişletilerek yazıya geçirilmiştir.

* 0000-0002-2733-6781, PhD Student, İzmir Katip Çelebi University, Türkiye, yazerhamide@gmail.com

Türk ve Alman toplumlarının Ankara Antlaşmasından önce de siyasal düzlemde yıllardır süregelen bir ilişkileri bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda aynı cephede savaşan bu iki millet, İkinci Dünya Savaşı sürecinde de yakın ilişkiler kurması ile hükümetler arası bağını devam ettirmiştir. Bundan dolayı Almanya'nın, yenik ayrıldığı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, sanayi ve endüstriyel büyüme sürecinde ihtiyaç duyduğu gerekli iş gücünü sağlayabilmek için ikili antlaşma imzaladığı ülkelerden biri de Türkiye olur. Bunun sonucunda da 1960'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'den Almanya'ya kitleler halinde göçler başlar.

Almanya'ya işçi olarak giden insanlar, başlangıçta geçici bir süre olarak bu ülkede yaşamayı planlar. Ülkeler arası yapılan anlaşmalar da bu yönde gerçekleşmiştir. Ancak anlaşmaların aksine işçiler buldukları şehirlerde ailelerini yerleştirir ve düzenlerini kurarlar. Dolayısıyla da geri dönüş istenilen şekilde gerçekleşmez. 1980'li yıllarda Alman hükümeti tarafından çıkarılan işçilerin geri dönüşüne teşvik yardımı ve yasaları da yeterince başarılı olamaz ve anavatana dönme fikri yıllar geçtikçe ötelenir (Kaya, 2000, s. 49-50). Ardından da tamamen ortadan kalkar.

İlk Türk işçilerin Almanya'ya yerleştiği 1960'lardan itibaren Almanya'da ciddi bir Türk nüfusu oluşmaya başlamıştır. Türkiye'de "gurbetçi" olarak adlandırılan bu kişiler, yaşadıkları ülkeye de uyum sağlamakta güçlük çekmiş ve çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunların temelinde de kültür ve dil farklılığı yer aldığını söylemek mümkün. Alışkın oldukları yaşam biçiminden oldukça farklı bir yaşama giden bu işçiler, başlangıçta büyük bir kültür şoku ile karşı karşıya kalırlar. Daha sonraki süreçlerde ise Almanya'da yetişen ikinci ve üçüncü kuşak nesillerle birlikte, Alman ve Türk kimlikleri arasında arayış içerisinde olma şeklinde sorunlar devam eder. Yaşadıkları bu sorunları ve vatana duydukları hasreti dile getirebilmek amacıyla da edebiyatın anlatım gücüne sığınır. Böylece "Türk-Alman Göçmen Edebiyatı" ortaya çıkar.

1.1. Türk – Alman Göçmen Edebiyatı

Türk – Alman Göçmen Edebiyatı, Almanya'da yaşayan Türklerin meydana getirdiği edebi eserleri değerlendirmek için kullanılan bir kavramdır. Bu edebiyatın Türklerin Almanya'ya işçi olarak göç ettiği ilk yıllardan itibaren başladığı söylenebilir. Yeni bir ülkede işçi olarak çalışmaya başlayan Türklerin, başlangıçta edebi eser vermek gibi amacının olduğunu söylemek güçtür. Farklı bir kültür ve yaşam biçimi içinde hayatta kalma çabaları onları yazmaya iter. Yabancı bir ülkede öteki olarak varoluş mücadelesini ve yaşadıkları iletişim sıkıntılarını yazıya aktarırlar. Ayrıca geride bıraktıkları vatanın özlemi de yazılarının konusunu oluşturur. Başlarda bu yazma isteği, yaşadıkları zorlukların bir tezahürü olarak ortaya çıksa da sonrasında yazılan eserler gelişir ve böylece ayrı bir Türk – Alman göçmen yazınından söz edilmeye başlanır.

Göçmen edebiyatı üzerine kavram tartışmaları hem Alman edebiyatı hem de Türk edebiyatı içerisinde devam etmektedir. Konuk işçi edebiyatı (*Gastarbeiterliteratur*), azınlık edebiyatı (*Minderheitsliteratur*), gurbetçi edebiyatı (*Ausländer Literatur*), yabancı edebiyatı (*Literatur der Fremde*), göçmen edebiyatı (*Migrantenliteratur*), kültürlerarası edebiyat (*Interkulturelle Literatur*), kültür-aşırı edebiyat (*Transkulturelle Literatur*) gibi farklı terimler bu edebiyatı tanımlamak için kullanılmaktadır (Zengin, 2010, s. 332-333). Bu edebiyat için kullanılan kavramların bu kadar fazla olmasının nedeni, zaman içerisinde yazarların verdiği eserlerin içeriğinin değişmesidir. Başlarda işçi olarak yerleşen göçmenlerin hayatı, bu eserlerde işlenirken zaman içerisinde ele alınan konular çeşitlenir. Aynı zamanda, bu süreçte Almanların Türklere karşı bakışı da değişir. Yalnızca kısa süreliğine çalışmaya gelen işçiler olarak görülen bu kişilerin, zaman içerisinde vatandaş statüsüne

kavuşmasıyla onlara karşı olan tutum da farklılaşır. Bundan dolayı bu edebiyatın yıllar içerisinde farklı isimlendirmeler aldığı görülmektedir. Günümüzde ise yaygın olarak kabul gören kültür-aşırı edebiyat, kültürlerarası edebiyat ve göçmen edebiyatı kavramlarıdır. Bu çalışmada da “Türk-Alman Göçmen Edebiyatı” kullanımı tercih edilmiştir.

Türk-Alman Göçmen Edebiyatı 1960’lardan günümüze uzanmaktadır. Yaklaşık 60 yıllık bir süreyi kapsayan dönemi bir bütün olarak ele almak oldukça güçtür. Bundan dolayı göçmen edebiyatını inceleyen araştırmacılar, bu edebiyatı üç döneme ayırır. İlk işçilerin Almanya’ya gittiği yıllardan 1980’e uzanan dönem bu edebiyatın ilk evresini oluşturmaktadır. Ardından 1980’lerden 1990’ların ortasına kadar uzanan ikinci dönem gelir. 1995’ten günümüze kadar olan dönem ise üçüncü evre olarak adlandırılır (Ezli, 2006, s. 61-62).

Misafir – işçi edebiyatı olarak adlandırılan ilk dönem, 1960’lı yılların ortasından 1980’e uzanmaktadır. Göçmen edebiyatı üzerine çalışan Erkan Zengin, bu ilk dönemin edebi eserlerinin çoğunlukla şiir ve kısa hikâyeler oluştuğunu söylemektedir (2010, s. 334). Roman gibi uzun anlatılardan yazarlık geçmişi bulunmayan kişiler öncelikle kısa hikâyelerle yaşadıklarını anlatmaya başlarlar. Ardından roman gibi uzun anlatılar da gelir. Bu dönem, Türklerin Almanya’ya yerleşmeye başladığı ilk yılları kapsadığından dolayı Alman toplumu ile yaşanan kültür çatışması sıkça edebi eserlerde işlenir. Dil bilmeden gelen işçilerin Almanlarla iletişim kuramaması, onları kendi içerisinde bir arada yaşamaya iter ve bu durum uzun yıllar Almanlarla kaynaşılmasını da güçleştirir. Bundan dolayı ilk dönem eserlerinde, çoğunlukla Türklerin kendi içerisindeki dışarıya kapalı bu yaşayışları anlatılmaktadır. Bekir Yıldız’ın *Türkler Almanya’da* (1966) romanı Almanya’daki Türklerin bu kapalı yaşantısını işleyen ilk romanlardandır. Ayrıca Bekir Yıldız’ın “Alman Ekmeği” ve “Demir Bebek” adlı öyküleri de ilk döneme ait önemli eserler arasında sayılmaktadır.

Bekir Yıldız ve ardından gelen Fethi Savaşçı gibi yazarlar, işçi olarak geldikleri Almanya’daki günlerini eserlerinde anlatırlar. Bu dönemde işçi olarak çalışan yazarlar için yaşadıklarını kendisi gibi kişilerle paylaşma isteği ile eserlerini kaleme aldıkları söylenebilir. Bu nedenle ilk dönemde çoğunlukla otobiyografik yanı ağır basan eserler ortaya çıkmıştır. Türk – Alman Göçmen Edebiyatı’nın ilk dönem yazarları arasında sayılabilecek diğer isimleri ise şu şekilde sıralayabiliriz; Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Fakir Baykurt, Levent Aktoprak, Dursun Akçam, Güney Dal, Alev Tekinay, Habib Bektaş.

1980’li yıllar ile başlayan ikinci dönem yazını, misafir işçi edebiyatından sıyrılarak göçmen / azınlık edebiyatına evrilir. Bu dönemde gelen işçilerin; ülkenin kurallarına, kültürüne ve diline alıştığı görülmektedir. 1960’lı yıllarda giden işçiler, artık Almanya’da yaşamlarını kurmuş ve çocuklarını büyütüştür. Bu işçiler ve aileleri, bu süreçte ülkeye ve insanına uyum sağlamıştır. Bu nedenle ilk dönem eserlerinde işlenen kültür şoku ile ilgili konular yerini Alman ve Türk kimlikleri arasındaki çatışmalara bırakır. İkinci dönem yazarlarının büyük bir çoğunluğunu Almanya’da yetişen isimler oluşturmasından dolayı, çocukluklarının geçtiği ülkenin kimliği ile anne ve babalarının kimliği arasında çatışma yaşadıkları, bunu da eserlerine aktardıkları görülür. Bu dönemin yazarlarını Dursun Zengin şu şekilde anlatır:

“İkinci kuşak Türk yazarlarda durum daha farklıydı. İlk kuşağın çocukları olan bu yazarlar için Almanca başka bir nitelik kazandı. Onlar Almancayla iç içe büyüdüler, çünkü doğdukları andan itibaren Almancayla karşılaştılar. Almancayı artık ana dili gibi konuşuyorlardı ve Türkçe evde aileyle sınırlı kalıyordu. Dolayısıyla Almancaya çok iyi hâkim olan bu kuşakta yeni bir duyarlılık kendini hissettirir. Bir sızlanma edebiyatının yerini, kimlik sorunsalının, bireyselliğin, yabancı düşmanlığının ve insan olmadan kaynaklanan sorunların ele alındığı eserler yer alır.

Mecazlar, imajlar ve dil oyunları, bu yazarların hem Almancaya olan hâkimiyetlerini ve hem de edebî düzeylerini ortaya koymaktadır.” (2000, s. 104)

Bu dönem yazarları Almancaya ana dilleri kadar hâkim olduklarından dolayı, eserlerini de Almanca kaleme alabilmektedirler. İkinci dönemin iki dilli yazarları arasında şu isimleri sayabiliriz; Zafer Şenocak, Emine Sevgi Özdamar, Şinasi Dikmen, Hatice Akyün, Zehra Çırak, Akif Pirinççi. Bu isimlerin eserlerinde iki kültürden de öğeler bulunur. Ayrıca edebi eserlerde farklı arayışlara gidildiği, yalnızca Almanya’daki Türk yaşantısını anlatma derdinden uzaklaşıldığı, varoluş problemlerine de yöneldikleri de görülmektedir.

İkinci dönemin bir başka önemli özelliği ise Türkiye’de yaşanan siyasi olaylardan doğrudan etkilenilmesidir. Bu yıllarda Türkiye’den Almanya’ya siyasi sığınmacı olarak yerleşen kişiler oldukça fazladır. Bu amaçla göç eden bu kişiler ve Almanya’da yetişen ikinci kuşak göçmenlerle birlikte Türk – Alman göçmen yazınında yazarların eğitim seviyesinin yükseldiği görülmektedir. İlk dönem işçi yazarların aksine haklarının farkında olan bilinçli yazarların sayısı giderek artmış ve bu durum edebi eserlere de yansımıştır. Bu nedenle romanlarda, varoluşsal sancılar içinde sorgulamaların yaşandığı ve bu durumun onları, içinde buldukları ülke ve kimlikleri arasındaki bir çatışmaya götürdüğü görülmektedir.

Üçüncü dönem, 1990’ların ortalarından itibaren günümüze uzanan Türk – Alman göçmen yazarları kapsamaktadır. Bu dönem daha çok kültür aşırı ve kültürlerarası edebiyat terimleri ile ifade edilir. Tanımlamak için kültürlerarası kavramının ön plana çıkması, artık kimlik ve kültür çatışmalarının geride kaldığını göstermektedir. Kimlikler arası çatışmanın yerini artık, kültür aşırı kavramının almıştır. Bu dönem yazarlarının eserlerinde ortak bir anlatı teması oluşturmak da güçtür. Yazarların Türk kimliklerinden bahis olunan eserler oluşturması beklenmemektedir. Alman araştırmacı Hoffman bu yazarlar için Türk ve Alman kimlikleri ile barışık, ancak bu kimliklerinin de ötesinde kendilerine ait üçüncü bir alan oluşturduklarını söyler. Bu alana da üçüncü boyut adını vermektedir (2006: 13). Ne Türk ne de Alman kimliklerinin arkasına sığınmadan kendilerine ait oluşturdukları üçüncü alandan seslenen yazarların sorunları birinci ve ikinci dönem yazarlarından farklıdır. Onlar, “uzlaş” kelimesinden beslenmektedir. Artık hem kimlikler hem de kültürlerarası bir uzlaşya gidilmiştir. Bu durum da kökenlerini gizlemekten korkmayan bir nesli ortaya çıkarır.

“Almanya’da Türk olduklarını hiç çekinmeden dile getiren üçüncü kuşak, Alman toplumunun dışlayıcı tavırlarına karşı kendini savunmayı iyi bilmiştir. İki kültür arasında kalmanın sonucu olarak ortaya çıkan parçalanmış kimlik sorunsalının içine düşmeyen bu üçüncü kuşak için aslında önemli olan kültürel uyumdur. Kendi kültür ve gelenekleri ile Alman toplumunun yaşam tarzı arasındaki ikilemleri kaldırarak bir uzlaşma sağlama niyetiyle hareket etmektedirler. İki toplumdan yana bir tavır sergileyen üçüncü kuşak temsilcileri, çift kimlikli olmanın kendilerine avantaj sağlayacağı görüşündedir. İkinci kuşağın içinde bulunduğu aidiyetsizlik duygusuna kapılmak yerine iki dilde ve kültürde yetişmiş olmanın bir ayrıcalık olduğuna inanarak tarafsız olmayı tercih ettiler.” (Saka, 2018, s. 1882)

Bu dönem yazarları arasında Feridun Zaimoğlu ve Selim Özdoğan isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu isimlere ek olarak, ikinci dönemde eser vermeye başlayan çoğu yazar da bu dönem içerisinde yazın hayatına devam ettirir. Bu yazarlar da özellikle 2000 sonrası, kültürlerarası kavramlarının ön plana çıktığı eserler kaleme almışlardır. Bu isimlerden biri de çalışmamıza konu olan Zafer Şenocak’tır.

Türk Alman Göçmen Edebiyatı ikinci kuşak yazarları arasında gösterilen Zafer Şenocak; şiir, deneme, hikâye ve roman gibi çeşitli edebi türlerde eserler vermiştir. Farklı türlerde yazmış olmasına rağmen;

yazınının çok kültürlülük ve kültürel kimlik karmaşasından beslendiğini söylemek mümkündür. Yazar, henüz 9 yaşındayken ailesi ile İstanbul'dan Münih'e taşınmış ve eğitim hayatını bu ülkede tamamlar. Münih Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu olan yazar, eserlerini Almanca ve Türkçe kaleme almaktadır. Şenocak, yazın hayatına *Elektrisches Blau* (1983) adlı şiir kitabı ile başlar. Ardından *Verkauf der Morgenstimmungen am Markt* (1983), *Flammentropfen* (1985), *Ritual der Jugend* (1987), *Das senkrechte Meer* (1991), *Fernwehanstalten* (1994) ve *Übergang* (2005) adlı şiir kitapları gelir. Hikayelerini *Der Mann im Unterhemd* (1995) adlı kitabında toplar. Romanları ise sırasıyla şu şekildedir; *Die Prärie* (1997), *Gefährliche Verwandtschaft* (1998) [*Tehlikeli Akrabalık* -2006], *Der Erottomane* (2000), *Alman Terbiyesi* (2005), *Yolculuk Nereye* (2007), *Köşk* (2008), *Dünyanın İki Ucu* (2010). Bu çalışmada Zafer Şenocak'ın Türkçe kaleme aldığı ve Türkçeye çevrilen romanlarındaki karakterlerin yaşadığı kimlik bunalımı, ana dil sorunu ve iki dillilik özelinde incelenecektir. Yaşanılan kimlik sorunun ana dili hangi açılardan beslediği ya da ana dilden uzaklaştırdığı tespit edilecektir.

2. ZAFER ŞENOCAK ROMANLARI

İki dilli yazar Zafer Şenocak, romanlarında kimlik problemini ön plana çıkarır. Bununla birlikte yersiz yurtsuzluğu, yabancı bir ülkede azınlık olmayı, kökenlerine yabancılaşmayı ve ana dil sorununu romanlarında işler. Eserlerini post-modern anlatının imkanlarından yararlanarak oluşturan yazar, kahramanlarını da Almanya'da yaşayan Türklere seçmektedir. Bu nedenle romanlardaki karakterler iki dillidir. İki dilli olma durumu göçmen edebiyatı için olağan bir durumdur. Nursel Aytaç da Türk – Alman Göçmen Edebiyatı'nın belirleyici faktörünün dil olduğunu ifade etmektedir (1995, s. 56). Bu edebiyata dahil edilen yazarlar, her iki dili de edebi bir dil olarak kullanmakta başarılıdır. Yetiştikleri çevrede ve aile içinde konuşulan dilin farklı olması, onların yazın hayatını beslediği söylenebilir. Şenocak'ın romanlarında da bu durum bir problem olarak karşımıza çıkar. Romanlardaki karakterlerin günlük hayatta kullandığı dil ile ana dillerinin çatışması onları köklerini sorguladıkları bir çatışmaya götürmektedir. *Alman Terbiyesi*'nde Salih, *Tehlikeli Akrabalık*'ta Sascha, *Köşk*'te Hamit, *Dünyanın İki Ucu*'nda Rana ve *Yolculuk Nereye*'de Cüneyt ve Lara karakterleri Şenocak'ın kurgusal düzleminde iki dilli hayatlar güden kahramanlarıdır. Bu kişiler içinde buldukları kökenlerine ait olmayan coğrafyada yaşarken, kendilerine ve geçmişlerine yabancılaşmıştır. Kimlik sorununun merkeze alındığı romanlarda, geçmişten gelen hatırlatıcı bir öge ya da vatana geri dönüş ile anıların canlanması, karakterlerin kökenleri ve ana dil ile kopan ilişkileri üzerine düşüncelerine neden olur. Romanlarda iki dilli yaşamlarında geride kalmış olan ana dilin tekrar zihinlerini kurcalamasıyla, karakterlerin içinde buldukları çatışma onları ya köklerine yeniden tutunmalarını sağlamakta ya da köklerinden tamamıyla kopuşu gerçekleştirebilmektedir. Kahramanların kimlik arayışları çerçevesinde ana dil ile kurduğu bu bağıntının daha iyi anlaşılabilmesi için her bir romanı kendi içerisinde değerlendirerek, karakterlerin ana dilleri ile olan ilişkisini tespit etmeye çalışacağız.

2.1 Alman Terbiyesi

Alman Terbiyesi adlı roman, Salih adında eski bir Osmanlı subayının İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'dan İstanbul'a dönüşünü anlatmaktadır. 1881 Manastır doğumlu Salih, Osmanlı – Prusya ilişkileri bağlamında Prusya'ya eğitim için gönderilen subaylardan biridir. Orada bulunduğu süre zarfında, Alman komutanının kızı ile evlenmesinin ardından, İmparatorluğa geri dönmeyerek, Berlin'de yaşamaya başlar. Salih, Almanya'da içinde bulunduğu aile ortamında kendini bir Alman gibi yetiştirir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya'nın yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve sonrasında Hitler

rejiminin yükselişe geçmesiyle Salih'in Alman kimliğine karşı sorgulamaları başlar. Bu süreçte de eşi Annette ile İstanbul'a taşınır. Ancak "Alman terbiyesi" ile yetişmiş Salih, yıllar önce bırakıp gittiği vatan toprağına döndüğünde, artık kendini buraya da ait hissedemez. O arafta kalmış bir karakterdir. Romanda İkinci Dünya Savaşı öncesindeki ve savaş devam ederken ki boğucu atmosferde, Salih'in yaşadığı kimlik ve aidiyet sorunu işlenmektedir. Salih içinde bulunduğu bu sorgulamalar neticesinde; inandığı değerlere, topluma ve kendisine yabancılaşır. Romanda Salih'in yabancılaşması ve sonrasında kendini bulma sürecinde üzerinde durulan öğelerden birini dil meselesi oluşturur.

Romanda iki dilli olma durumu Salih Bey özelinde işlenir. Salih, Manastır'da askeri eğitim görmesinin ardından görevli askeri subay olarak Almanya'ya gider. Almancayı da oradayken öğrenir. Bu dili her ne kadar sonradan öğrenmiş olsa da Salih, iki dilli yaşama çabuk alışmıştır. Bununla ilgili romanda şöyle denmektedir: "Hiçbir yerde hiçbir zaman muhacir hayatı yaşamamıştı Salih. O kendini hep evinde hissetmişti. Eli hiç titrememişti. Ne silah kullanırken ne de bir şeyler karalarken" (Şenocak, 2007, s. 32). Yazar daha romanın başında Salih'in iki dili de ana dili gibi konuşabildiğini söylemektedir. Yazı yazarken her iki dilde de rahat olduğu ifade edilmektedir. Kendini iki dilde de rahat hisseden Salih için Alman terbiyesi ile Alman gibi yetişmiş biri olduğu söylene de yine de kendini tam bir Alman gibi hissetmemektedir. Ancak yıllardır uzak olduğu memleketine de ait hissedemez. Bunun için romanda "Yalnız bir kurttu o, sürüsünü yitirmiş, uçsuz bucaksız steplerde doludizgin koşuyordu" (s. 43) denmektedir. Salih, iki kültürlü ve dilli bir birey olarak kendini iki topluma da ait hissedemez bu nedenle yalnızdır. Aynı şekilde Salih'in bu yalnız kurt imajı, yaşadığı kimlik sorunundan da öte, roman boyunca fiziksel olarak da yalnız kalmasıyla da işlenir.

Salih, yıllardır sürdürdüğü askerlik mesleğinden emekli olmuş, İstanbul'a geldikten sonra da eşi Annette'yi kaybetmiştir. Bu yüzden tutunabileceği ne eşi ne de günlerini oyalanarak geçirebileceği bir işi vardır. Yaşadığı sıkıntılı günlerde kadınlara sığınan Salih, uzun zamandır birlikte olduğu hayat kadını Elena ile kendini İstanbul'a ait hissetmeye başlar. "Elena ile tanışana kadar İstanbul'da kendini hep biraz yabancı hissetmiş, insanlarla temas kurmakta zorlanmıştı" (Şenocak, 2007, s. 37-38). Ancak Elena'nın öldürülmesinin ardından, Salih Bey, kendini mutlak bir yalnızlığın içerisinde bulur. Bu süreçte de Salih için sığınacak liman yazı olur. İçinde bulunduğu sorgulamalardan kısa süreliğine de olsa anılarını yazarken uzaklaşan Salih, aynı zamanda bu süreçte geçmişi ile de hesaplaşır.

Salih yazıya uzak bir karakter değildir. Romanda onun her sabah, bir gün öncesinde yaşadıklarını günlüğüne yazdığından bahsedilir. "Hatıralarımı yazmakta geciktiğimi biliyorum. Son günlerde hafızam iyice zayıfladı. Çocukluğumdan beri alışkanlık haline getirdiğim halde günlük tutmakta zorlanıyorum artık. Her sabah kalkar kalkmaz geçmiş günün olaylarını not ederim. Güne berrak bir zihinle başlamanın şartıdır bu." (Şenocak, 2007, s. 9) Uzun yıllar Almanya'da kalan Salih'in yazı dili de Almanca olmuştur. Günlüklerini, kişisel notlarını Almanca tutan Salih, İstanbul'da yaşadığı yalnızlıkla yazmaya başladığı anılarını ise Türkçe olarak kaleme alır. Bu onun için bilinçli bir tercihtir. Geçmişle hesaplaşma yaşarken hatıratını Türkçe kaleme alması, yalnızlık ve Türkçe arasında bir bağ kurduğunu göstermektedir. Almanya'da geçen çevresi kalabalık ve mutlu hayatını anlatırken ana dilini tercih etmesi, o günlerin geride kaldığını işaret ederken aynı zamanda içinde bulunduğu yalnızlıkla baş edebilmek için Türk kimliğine sığınması olarak okunabilir.

Salih, ana dilinden uzaklaşmış bir karakterdir. Seneler sonra geri döndüğü memleketinde dil, aşılması güç bir engel olarak karşısında durur. Türkçeyi Almanya'da yaşadığı süre zarfında her ne kadar kullanmamış olsa da tam olarak unutmamıştır, ancak ülkeye geri döndüğü yıllarda kullanılan dil onun Almanya'ya bırakıp gittiği zamandan farklıdır. Salih, Cumhuriyet Türkçesine alışmamaktadır. Sokakta insanlarla iletişim kurarken de anılarını kaleme alırken de bu eski dilin tesiri altındadır. Onun çağının

Türkçesine uzak oluşu bir kimlik sorununu da beraberinde getirir. Bu durum Salih'in yalnızlığını tetikleyen unsurlardan biridir. Sokakta ve yaşadığı apartmanda kendisinin konuştuğu dili eski bulan, kendisi konuşurken onu bir yabancı gibi süzen gözlerden uzaklaşarak yalnız kalmayı tercih eder.

Salih, bu dil farklılığının da bir sonucu olarak yıllar sonra Almanya'dan gelip sığındıkları bu yere de kendini ait hissedemez. Yitirdiği aidiyet hissini yeniden kazanabilmek için de anılarını Türkçe kaleme alır. Yazdığı hatıratının büyük bir bölümü Berlin yıllarını kapsamasına rağmen, o günleri anlatmak için Türkçe yazmayı tercih eder. Bu durum, Salih'in ömrünün son yıllarında kökenlerinin olduğu İstanbul'a dönmesi gibi ana diline de dönüşü simgelemektedir.

Salih Bey anılarını Türkçe yazarken zorlanmaktadır. Romanda "Belki de Almanca yerine Türkçe yazdığı için zorlanıyor, kurmay mektebinde talebe iken dimağında şekillenen lisanın tesiri altında kalıyordu" denmektedir (Şenocak, 2007, s. 81). Her ne kadar Türkçe olarak hatıratını yazmak onun için zor olsa da yine de inatla yazmayı sürdürür. Salih, hatıratını Türkçe olarak ölmeden önce tamamlamak istemektedir. Onun için bu durum, yaşadığı aidiyetsizliğin ve yalnızlığın nihayete erme isteğinden dolayı olduğu söylenebilir.

Salih, Almanya'dayken eşi Annette'yi pek çok kez aldatmıştır. Birlikte olduğu kadınlardan biri de Karla adında Yahudi asıllı bir Almandır. İkinci Dünya Savaşı'nın zorlu geçen günlerinde, Hitler'in soykırımından kaçıp, İsrail topraklarına sığınmak için yola çıkan Karla, İstanbul'da Salih'in evinde birkaç gün geçirir. Salih ile birlikte olduğu bu süre zarfında onun anılarını Türkçe yazdığını öğrenir ve Salih'e şöyle der: "Ama görüyor musun, sen de kendi diline dönmüşsün, benim kendi toprağıma dönmek istemem gibi bir şey bu" (Şenocak, 2007, s.130). Salih de Karla'ya şu şekilde karşılık verir: "Dil toprağına benzemez, çünkü o hep insanın içindedir. Ben herhangi bir toprak parçasına değil kendime dönüyorum. Yazdıkça kendimi kendime daha yakın hissediyorum" (s. 130). Aslında Karla'nın atalarının topraklarına sığınma isteği ile Salih'in anılarını Türkçe yazma isteği aynı sebepten ortaya çıkmaktadır. Yaşamlarında zorluklarla karşı karşıya kalan bu iki göçmen, içlerinde gizli saklı da olsa halen daha korunan o benliklerine dönmek istemişlerdir. Karla, atalarının topraklarına doğru yola çıkarken, Salih de her ne kadar uzaklaşmış olsa da Türkçeye geri dönüş yaşar. Bu durum kahramanların kimlik arayışının doğurduğu bir sonuç olarak yorumlanabilir.

2.2 Tehlikeli Akrabalık

Salih gibi köklerine geri dönüş yaşayan bir diğer karakter *Tehlikeli Akrabalık* romanının başkişisi Sascha Havas Muhteşem'dir. Bu roman, babası Türk annesi Yahudi Sascha'nın yaşadığı kimlik bunalımını anlatmaktadır. Sascha, Almanya'da doğup büyümüş, annesinin isteği ile bir Alman gibi yetişmiştir. Bilinçli olarak Türk ve Yahudi kimliklerinden uzak tutulan Sascha, Almanya'da kökenlerinden sıyrılmış bir hayat yaşamasına rağmen, içinde bulunduğu toplum tarafından hem Türk hem de Yahudi kökenlerine sahip olduğu için iki kat yabancı olarak görülür. Bu nedenle, üç parçaya bölünmüş bir kimlik sorunu ile karşı karşıyadır. Sascha, hem toplum ile olan bu ilişkisinden, hem anne babasının sorunlu evliliklerinden kaçarak Amerika'ya taşınır. Oradayken kimlik ve yuva arayışı içinde olduğu bir zamanda, Marie ile tanışıp evlenir. "Marie ve ben, belki toplum içinde bulunmaktan hoşlanmadığımız için, birbirimize sıkı sıkıya sarıldık. Kendi yaratılmış ikiliğimiz içinde bir olmaktan hoşnuttuk." (Şenocak, 2006, s. 8). Marie'nin isteği üzerine Berlin'e geri dönen Sascha, burada yaşadığı süre boyunca eski çatışmaları ile yüz yüze kalır. Ailevi sorunlar ve kimlik bunalımı yaşadığı evrede, Türk dedesinin ölümü ile kendisine bir miras kalır. Dedesinden miras kalan eşyaların arasından çıkan eski bir günlük, onun için yol gösterici olur. Sascha, eski Türkçe olarak kaleme alınmış bu günlüğü okuyup anlayabilmek için, Teknik

Üniversitedeki Türkologlardan yardım alır ve onların yardımlarıyla Türkçe öğrenip günlükleri okumaya karar verir.

Türkçe öğrenmek için üniversitedeki dil kursuna katılan Sascha, orada kendisi gibi Türk kökenlerine sahip olmasına rağmen Türkçe konuşamayan kişiler ile karşılaşır. “Türkçe öğrenmeye karar verdiğimde bir sürprizle karşılaştım. Benimle birlikte Teknik Üniversite’deki kursa katılan çok sayıdaki genç kadın ve erkek, artık ana dillerini – benim açımdan baba dili – konuşamayan Türklerdi” (Şenocak, 2006, s. 63). Burada bahsi geçen durum, Almanya’da yetişen ikinci ve üçüncü nesil Türklerin yaşadığı bir gerçektir. Özellikle evde Türkçe konuşmayan ailelerin çocukları Türkçeden uzak yetişmektedirler. Bu nedenle ana dil okur yazarlığı nesiller geçtikçe düşmektedir. Tehlikeli Akrabalık romanında da Almanya’daki Türklerin yaşadığı bu durum anlatılmıştır. Romanda da Sascha’nın Türkçe ile olan ilişkisi dedesinin günlüklerini okuma süreciyle gelişmeye başlar.

Tehlikeli Akrabalık romanının baş karakteri Sascha, başlangıçta *Alman Terbiyesi*’nin kahramanı Salih’in olduğu gibi iki dilli bir karakter değildir. Annesinin tutumundan dolayı Türkçeye oldukça uzak yetişmiştir. Ancak tıpkı diğer romanda olduğu gibi yaşadığı bunalım neticesinde babasının / dedesinin diline yani Türkçeye geri dönüş yaşar. Bu noktada romanın baş karakteri Sascha’nın kütüphanede tanıştığı oryantalist araştırmacı ile girdiği diyalogda söylediği şu söz kıymetlidir “İnsan yalnızca dil içine yerleşebilir” (Şenocak, 2006, s. 77). Sascha dili bir vatan olarak görmektedir. Buna göre içine yerleşebilecek ve ait olunabilecek tek vatan dildir. Hayatı boyunca Almancayı ana dili gibi görmüş kahramanın, Türkçeye dönüşü vatanına dönüşü gibi hissettirmesi de bu yüzdendir. Sascha, dedesinin günlükleri aracılığıyla atalarının topraklarına ve diline geri dönmüştür. Bu durum diğer romandaki Yahudi Karla’nın İsrail topraklarına dönmesine benzerdir.

Ayrıca Tehlikeli Akrabalık romanında, Sascha işi gereği, gazetelere yazılar yazmaktadır. Yayımladığı bir yazı dizisinde Almanya’da yaşayan Türklerle röportaj yapar. Almanya’daki Türklerin kendi ağzından yazıya aktardığı bu konuşmalar, romandaki Türk – Alman vatandaşlarının yaşadığı kimlik arayışını da bizlere göstermektedir. Yapılan bu röportajlardan biri de Türkiye’de doğup küçük yaşta Almanya’ya yerleşmiş Kamile adındaki bir kadınla yapılan görüşmedir. Kamile, iki dilli olarak yetişmesini şu şekilde ifade eder:

“Ben iki kez çocuk oldum. Bir kez Türkçe bir kez de Almanca. Türk çocuğu olarak henüz Almanca bilmiyordum, Alman çocuğu olarak ise Türkçeyi zaten biliyordum. Böylece, Türk çocuğu Almanca öğrendi. Ama Alman çocuğun hiç Türkçe öğrenmesi gerekmedi. Şimdi ben Türkçede çocuğum Almancada yetişkinim. Ne konuşursam konuşayım ne yazarsam yazayım, hangi dilde olursa olsun sözcüklerimin her birinin Türkçe bir çocukluğu var. Alman çocuk unuttuğunda, Türk çocuk anımsıyor. Türk çocuk anlamadığında, Alman çocuk açıklıyor.” (Şenocak, 2006, s. 92)

Kamile, Almanya’ya küçük yaşta ailesi ile birlikte giden Türklerin yaşadığı çocuk yaşta öğrenilen ikinci dilin etkisini anlatmaktadır. Yazar Zafer Şenocak da romanda Kamile’nin bahsettiği o çocuklardan biridir. Şenocak, kendisi ile yapılan bir görüşmede, romanda Kamile’nin söylediklerinin bir benzerini söyler. “Ben sekiz yaşına kadar Türkiye’deydim. Çocukluğun yazıda, edebiyatta çok önemli bir yeri vardır. Bölünmüş çocukluk da ilginç; benimki bölünmüş çocukluk. Sekiz yaşında mekân değiştiriyorsunuz, başka bir ülkeye, başka bir dil ortamına, kültürel ortama giriyorsunuz.” (Eriş – Özbek, 2013) Zafer Şenocak, röportajında küçük yaşta başka bir ülkeye yerleşmenin bölünmüş bir çocukluk doğurduğundan bahsetmektedir. İnsanın çocukluğu bir kez olur ama Şenocak ve Kamile gibi küçük yaşlarda göç edip iki dilli yaşamaya başlayan kişilerin dil bağlamında iki kez çocuk olduğundan bahsedilebilir. Bu durum kimliğin her iki dile ve kültüre bölünmesini de beraberinde getirir. Böylece

bölünmüş bir çocukluk ortaya çıkar. Bu kişiler büyüdüklerinde ise bölünmüş çocukluklarının bir sonucu olarak kimlik çatışması ile yaşamak zorunda kalırlar. Romanda da bu durum Kamile'nin cümleleri ile okuyucuya verilir. Bu kişilerin yaşamlarında ikililik yalnızca dil bağlamı ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda çocuklukları da dahil yaşamlarının her alanını kapsayan bölünmüşlüğe dönüşmüştür.

2.3. Köşk

Zafer Şenocak'ın köklerine dönüş konusunu işlediği bir diğer roman *Köşk* romanıdır. Türkiye'den Almanya'ya müzik eğitimi için gitmiş Hamit'in yıllar sonra Alman sevgilisi Hilde ile birlikte 1960 yazını geçirmek için geldikleri İstanbul'daki tatil günleri romanda hikâye edilir. Bu süre zarfında Hamit ve Hilde, Hamit'in İstanbul'da yaşayan abisinin bakmakla görevli olduğu son halife Abdülmecit'in köşkünde kalırlar. Kahramanların kaldıkları yer son halifenin köşküdür ancak içinde buldukları zaman diliminde zengin bir iş insanının aralarına ev sahipliği yapan bir yazlık olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden roman boyunca Hamit inanç ve inançsızlık sınırlarında gezer. Romanda ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'sinin çatışan değerleri arasındaki ilişkiler işlenmektedir. Köşk romanı farklı okumalara imkân tanıyan içerisinde çeşitli meseleleri barındıran bir eserdir.

Romana dil bağlamında baktığımızdaysa, Hamit'in iki dile bölünmüş yaşamını görmekteyiz. Hamit bütün çocukluğunu Türkiye'de geçirmiş, üniversite eğitimi için Almanya'ya gitmeden Almanca öğrenmiş biridir. Almanya'da bulunduğu süre zarfında da Türkçe iletişim kurmak zorunda kalmamış ve bu nedenle telaffuzu kötüleşmiştir. "Türkçesi düzgün ve hatasızdı ama telaffuzu bir tuhaftı. Ana dilini uzun zamandır konuşmadığı hemen anlaşılıyordu" (Şenocak, 2008, s. 39). Romanda bu şekilde bahsedilen Hamit, kendi Türkçesini kötü bulmakta Hilde ile konuşurken kullandığı Almancada kendini daha rahat hissettiğini söylemektedir.

Hamit, Türk işçilerin gitmeye başladığı tarihten daha önce Almanya'ya yerleşmiştir. Bu nedenle Almanya'da yaşadığı günlerde, iletişim kurabileceği Türklerden oluşan bir çevresi olmamıştır. Çevresi Alman ve kendisi gibi farklı ülkelerden gelen yabancılarla çevrilidir. Uzun yıllar yaşadığı Almanya'da bu sebeple, Türkçeden uzaklaşmış ve geride bıraktığı inançlarına da yabancılaşmıştır. Ancak geçirdikleri bu yaz boyunca köşkün çevresinde gelişen olaylar, Hamit'in köklerine geri dönmesini sağladığı gibi Türkçe ile de bağının güçlenmesini sağlar.

2.4. Dünyanın İki Ucu

Alman Terbiyesi, *Tehlikeli Akrabalık* ve *Köşk* romanları, karakterlerin Türk kökenlerine dönüşünü anlatan ve bu durumu da ana dile dönüş ile destekleyen romanlardır. *Dünyanın İki Ucu* ve *Yolculuk Nereye* romanları ise bahsi geçen diğer romanlardan farklı bir tutum takınmaktadır. *Dünyanın İki Ucu* romanı, Almanya'da öğretim görevlisi Rana'nın yıllar önce genç bir kızken siyasi ve ailevi sebeplerden bırakıp gittiği İstanbul'a kısa süreli dönüşünü ve burada yarım kalan aşkı Cenk ile görüşmesini anlatmaktadır. Rana yaklaşık bir hafta süren bu İstanbul tatilinde, geçmişte Cenk ile yaşadıklarını ve ülkesini terk ediş sürecini hatırlamaktadır. Roman boyunca da okuyucu Rana'nın hatırladığı geçmişin izlerini takip eder.

Zafer Şenocak'ın diğer romanlarında olduğu gibi romanın baş karakteri Rana, iki dilli bir yaşam sürdürmektedir. Başlangıçta kaçak olarak gittiği Almanya'da sığınmacı olarak yerleşir ve orada yeni bir hayat kurar. Oradayken Türklerle olabildiğince az iletişim kuran Rana'nın çevresi çoğunlukla çalışmaya başladığı üniversiteden insanlar ve burada tanıdığı Almanlar oluşturmaktadır. "Yabancılar arasında yerli

oldum, kendime değil bana bakanlara, beni kendimden alıkoyan, beni tanımlayıp sıradanlaştıranlara yabancılaştım.” (Şenocak, 2010, s. 147) Ancak Türkiye’den Almanya’ya eğitim için Rana’nın çalıştığı üniversiteye gelen Meltem ile geride bırakmış olduğu İstanbul’a karşı bir özlem duymaya başlar ve Meltem’in yaz tatilinde memleketine döndüğü sırada Rana da geçmişine doğru seyahate çıkar. Burada bahsedilen diğer romanlarda olduğu gibi Rana da ana diline yabancılaşmış bir karakterdir. Ancak diğer romanlardan farklı olarak aidiyet hissi ile dile sığınmaz ya da Türk kökenlerine doğru bir geri dönüş yaşamaz. Tam aksine bu yolculuğu boyunca hem bu dile hem de bu kültüre karşı arasındaki uçurumun daha da büyüdüğünün farkına varır.

“Dilini yıllardır kullanmadığım, topraklarına ayak basmadığım bu ülke, memleketim değil artık. Bu dilin bana ne kadar yabancılaştığını duyumsuyorum şu satırları yazarken. Gözümün önündeki resimler kafamın içindeki harflerin karakterlerine uymuyor. Dilime gelen sözcüklerle kâğıda düşenler farklı. İçimdeki diller çatışıyor.” (Şenocak, 2010, s. 144)

Rana artık bu dile yabancılaşmıştır. Türkçe konuşabilmektedir, İstanbul’da bulunduğu süre zarfında Türkçe iletişim kurmuştur, ancak kelimeler daha ağızından çıkarken bile bu kelimelere yabancılaştığını söylemektedir. İstanbul’da geçirdiği süre zarfında da Türkçenin artık onun dili olmadığını farkına varır.

Romanda ana dilden kopuşun ve ana dile dönüşün karşılaştırılmasını yapabilmek için Rana’dan farklı olarak iki karakterden daha bahsedilir. Bunlar Almanya’da doğup büyümüş Türkçeye yabancı Fatih ve Vera karakterleridir. Bu iki isim Rana’dan farklı olarak köklerine geri dönüş yaşarlar. Rana’nın aksine Türkçeyi en baştan öğrenen bu kişiler, hatalı da olsa Türkçeyi seri bir şekilde konuştuklarından bahsedilir. “Vera bir yıl kalmayı düşündüğü İstanbul’da üçüncü yılını dolduruyordu. Türkçeyi hatalı da olsa son derece seri konuşuyordu. Dili sokakta öğrendiği belliydi” (Şenocak, 2010, s. 118). Fatih için ise şöyle denmektedir:

“Münih’te yetişmiş, Münih Güzel Sanatlar Akademisinde grafik tasarımı eğitimi almıştı. Türkçeyi düzgün ama biraz aksanlı konuşuyordu. Bir Türk sanatçı için Almanya’da gelinebilecek en iyi noktanın Almanların yabancılara karşı olan merak ve korkularını süslemekten ileriye gitmeyeceğini anlamış, hayatını Türkiye’de kazanmaya karar vermişti.” (Şenocak, 2010, s. 113)

Rana yaşadığı ülke Almanya’ya geri dönerken, Fatih ve Vera karakterleri Almanya’yı bırakıp İstanbul’da yeni bir hayat kurarlar. Bu iki karakter, daha önce bahsettiğimiz diğer romanlarda olduğu gibi kimliklerine doğru bir geri dönüş yaşarlar. Yazar, Rana ile köklerinden kopuşu simgeleştirirken onun karşısına bu karakterleri yerleştirerek, diğer romanlarında desteklediği köklerine ve ana dile dönüş temasını devam ettirir.

2.5. Yolculuk Nereye

Yolculuk Nereye romanında ise Rana karakteri ile başlatılan köklerinden kopuş fikri bir üst noktaya taşınmaktadır. *Yolculuk Nereye* romanı, Almanya’da yaşayan Cüneyt isminde Türk bir karakterin Berlin’de kendilerine sanat teröristleri adını verdikleri bir grubun içine dahil olması ve onlarla Amerika Los Angeles’te düzenlenecek bir sergide gerçekleştirecekleri eylem planı ile başlar. Cüneyt içinde bulunduğu bu grubun yaptıklarını desteklememesine rağmen, arayış içerisinde olmasından ve bir yerlere ait olma hissiyle hareket etmesinden dolayı böyle bir grubun içine girmiştir. Sergi için gittikleri Amerika’da ise İstanbul’da geçen çocukluğundan komşusu, Ermeni kızı Lara ile karşılaşır. Sergiyi ve gruba beraber yapacakları eylemi bırakarak artık Claire adını almış Lara ile Amerika’dan Paris’e gider.

Cüneyt, durmaksızın oradan oraya savrulan bir karakterdir. Roman boyunca da şehirler ve ülkeler fark etmeksizin savruluşu ve huzursuzluğu devam eder.

İncelenen diğer romanların baş kişileri ya da *Dünyanın İki Ucu*'nda olduğu gibi romanın yan karakterleri, kökenlerine doğru bir geri dönüş yaşamışlar ve bu durumu ana dile dönüş ile desteklemişlerdir. *Yolculuk Nereye* adlı romanda ise böyle bir durum bulunmamaktadır. Roman karakterleri Cüneyt ve Lara, çocukluklarının geçtiği ülkeyi ve diline dair hiçbir şey hatırlamak istemezler. Öyle ki çocukluktan tanış olan bu iki karakter, karşı karşıya geldiklerinde Türkçe konuşmaktan dahi kaçınırlar. Ortak dil olarak İngilizceyi tercih ettikleri romanda vurgulanır. Türkçe onlar için çocukluklarının geçtiği ülkenin dilidir ve bu çocukluk onların hatırlamak istemediği geçmişi barındırmaktadır. Bu iki karakterin Türkçeyi tamamen arkalarında bıraktıkları, artık kendilerini bu dilde ifade etmekten bile kaçındıkları görülmektedir. Ayrıca romanda Lara Cüneyt'in, bir aidiyet hissi de bulunmadığından da bahsedilir. Arayışlar eşliğinde çıktıkları bu yolculuk onları kimliklerinden arındırıp kimiksizleşmeye ve yurtsuzlaşmaya götürür. Yetiştikleri ülkeyi, kültürü ve dili arkalarında bırakan bu iki kahraman, artık sadece yan yana gelmiş iki yalnız insandır. Romanda onlar için şöyle denir: “Yan yana gelen iki yalnız insan, çoğunlukla yalnızlıklarından kurtulmak yerine onu sadece çoğaltırlar. Bu, birinin ötekine ayna vazifesi görmesinden kaynaklıdır. Firar etmenin, kaçıp kurtulmanın imkânsız olduğu bir ayna” (Şenocak, 2007, s. 46). Bu denklemlerle Cüneyt ve Lara yan yana gelmeleri, onların yalnızlıklarına ve yaşadıkları kimlik sorununa bir çözüm bulamaz. Daha çok bu sorunları gözler önüne çıkmasını sağlar. Bu iki karakter her ne kadar birbirlerine çekilmesine rağmen aynı zamanda, birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar. Geçmiş hatıralarında yaşatan ikili çözümü birbirlerinden de kaçmakta bulurlar. Romanın sonunda Cüneyt Almanya'ya geri döndüğünde kendini artık bu ülkeye de ait hissedemez. Roman Cüneyt karakterinin yaşadığı huzursuzluğun daha da büyümesi ile sona erer.

Yolculuk Nereye romanı daha önceki romanlardan zaman dilimi olarak da farklılık taşır. Zafer Şenocak'ın bu roman ile sürekli eserlerinde işlediği kökenlerine dönüş fikrinden uzaklaşması, olayların geçtiği 2000'lerin bir getirisi olarak yorumlanabilir. *Alman Terbiyesi*, *Tehlikeli Akrabalık*, *Köşk* romanları, hikâyelerinin geçtiği yıllar itibarıyla 1940'lardan 1980'lere uzanmaktadır. Ancak *Dünyanın İki Ucu* ve *Yolculuk Nereye* romanları ise 1990 sonrası ve 2000'lerin başlarını anlatmaktadır. Bu nedenle, yaşanan zaman dilimi ile işlenen temalar birbirini desteklediği söylemek mümkündür. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren, kimlik arayışı ve aidiyet hissi göçmenlerin dünyasından uzaklaştığı görülmektedir. Zafer Şenocak da bu iki romanıyla gerçekte yaşanan bu durumu işlediği görülmektedir. Bu nedenle bu iki romanda, iki dilli ana karakterlerin ana dillerini arkalarında bıraktıkları ve yaşadıkları kimlik sorununun neticesi olarak büyük bir huzursuzlukla yaşamlarını sürdürdükleri anlatılır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada incelenen romanların baş kişilerini Türk kökenlerine sahip olmasına rağmen Türkçeye ve Türk kültürüne yabancılaşmış kişiler oluşturmaktadır. Bu kişiler yıllarca ülkelerinden uzak yaşadıklarından ya da ailelerinin bilinçli olarak uzak tutmasından dolayı kökenlerine yabancılaşmışlardır. Bundan dolayı bu karakterler ya Türkçeyi düzgün konuşmamakta ya da hiç bilmemektedirler. Ayrıca bu romanlarda roman karakterlerinin kökenleri ile olan ilişkisinin uzak olmasından dolayı kimlik ve aidiyet sorunu yaşadıkları da görülmektedir. İçinde buldukları topluma ve çağa yabancılaşmış olan bu kişiler, romanlarda yaşanan süreç boyunca kimliklerine ve köklerine doğru bir geri dönüş yaşarlar. Dilbilimci Wilhelm von Humboldt, dili ulusal tarih ve kökenle

ilişkilendirerek dilin kendi başına bağımsız bir etkinlik olmadığını öne sürer (Türkmen Birlik, 2018, s. 31). Zafer Şenocak'ın incelediğimiz romanlarında da Humboldt'un dil anlayışını destekler nitelikte köken ve dili ilişkilendirdiği görülmektedir. Romanlarda karakterlerin yaşadığı köklerine dönüş, ana dile dönüş ile desteklenerek okuyucuya verilmektedir. *Alman Terbiyesi*'ndeki Salih'in Almanya'daki hayatını bırakıp ülkesine geri dönmesi ile bu durum anlatılırken, baş karakterin anılarını Türkçe kaleme alması ile de dile doğru yaşadığı dönüş vurgulanır. Aynı şekilde *Köşk* ve *Tehlikeli Akrabalık* romanlarında da Türkçe, geri dönüş yaşanan bir vatan olarak görülmüş ve bu romanlarda anlatı boyunca dil ile olan ilişkinin giderek geliştiği gösterilmiştir. *Dünyanın İki Ucu* ve *Yolculuk Nereye* romanlarında ise artık dönülecek bir yerin kalmadığı ve kökenleriyle bağın çoktan koptuğu anlatılmaktadır. Bu iki romanda da iki dilli karakterlerin yaşadıkları bunalım ve kimliksizleşme vurgulanırken, ana dil ile iletişim kurarlarken zorlandıkları ya da ana dili konuşmayı tercih etmedikleri vurgulanır. Bahsi geçen romanların baş kişileri, anlatı boyunca köklerine ve topluma karşı yaşadıkları yabancılaşmadan kurtulamazlar ve bu nedenle artık ana dillerini de kendi dilleri gibi hissetmediklerini ifade ederler.

Çalışmada Türk-Alman Göçmen Edebiyatının ikinci kuşak yazarları arasında gösterilen Zafer Şenocak'ın romanlarındaki iki dilli yaşamın izlerini sürerek yazarın kimlik arayışı ekseninde ana dil ile kurduğu bağıntıyı ortaya koymaya çalıştık. Bahsi geçen eserlerde kimlik ve aidiyet sorunları işlenirken karakterlerin ana dil ile kurduğu ilişkiler üzerinde durulduğu görülmüştür. Ana dil onlar için kimlik arayışları yaşadıkları zamanlarda geri dönülebilecek bir liman olarak görülürken, aynı zamanda kimliklerinden kopmuş kahramanlar için de geride bırakılabilecek bir unsurdur. İki dilli hayatlar yaşayan karakterlerin, ana dillerini yalnızca bir dil olarak görmeyip kökenlerinin bir parçası olarak gördükleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aytaç, G. (1995). *Edebiyat Yazıları 3*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Eriş, T. ve Öztekin, Ç. (2013, 28 Temmuz). Zafer Şenocak ile Röportaj. *Oggito*. Erişim Adresi: <https://oggito.com/icerikler/zafer-senocak-tarihin-kurgusalligini-edebiyatta-cozuyorum-yoksa-tarih-kitaplari-yazardim-/3533>
- Ezli, Ö. (2006). Von der Identitätskrise Zu Einer Ethnografischen Poetik: Migration in der Deutsch-Türkischen Literatur. *Literatur und Migration*. Münih: Hrsg. Heinz Ludwig Arnold, s. 61-73.
- Hofmann, M. (2006). *Interkulturelle Literaturwissenschaft: Eine Einführung*. Stuttgart: UTB Verlag.
- Kaya, A. (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Saka, N. (2018). Almanya'daki Türk Göçmen Yazınına Kavramsal Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1875-1888.
- Şenocak, Z. (2006). *Tehlikeli Akrabalık*. İstanbul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2007). *Alman Terbiyesi*. İstanbul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2007). *Yolculuk Nereye*. İstanbul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2008). *Köşk*. İstanbul: Alef Yayınları.
- Şenocak, Z. (2010). *Dünyanın İki Ucu*. İstanbul: Alef Yayınları.

- Türkmen Birlik, P. (2018). Dil Felsefesi Temelinde Göç Olgusuna Bir Bakış: Humboldt ve Rorty. *Viraverita E-Dergi*, 8, s.18-43. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/viraverita/issue/41684/510857>
- Zengin, D. (2000). Göçmen Edebiyatında Yeni Bir Yazar: Mehmet Kılıç ve “Fühle Dich Wie Zu Hause” Adlı Romanı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40, s. 103-128.
- Zengin, E. (2010). Türk Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, s. 329-349.